

ИЗВЕСТИЯ

списание на Икономически университет – Варна

<http://journal.ue-varna.bg>

ФАКТИЧЕСКИ СЪСТАВ НА СТОПАНСКАТА НЕПОНОСИМОСТ

Ивайло ИКОНОМОВ¹

¹ Катедра „Правни науки“, Икономически университет – Варна.
Email: ivaylo_ikononov@ue-varna.bg

JEL: K220

Резюме

Ключови думи:

стопанска непоносимост, Търговски закон, промяна в обстоятелствата

Стопанската непоносимост е специален институт, който дава възможност на страна по договор да поиска неговото изменение или прекратяване от съда при настъпването на извънредни обстоятелства, които са направили изпълнението за нея прекомерно обременително. Елементите на фактическия състав на института са конкретизирани и са разгледани техните специфики теоретично и в сравнителноправен аспект. Анализирани са връзките между отделните елементи и са обсъдени практическите проблеми при тълкуването им. В заключение са формулирани изводи и са направени конкретни предложения за усъвършенстване на нормативната уредба.

© 2021 Икономически университет – Варна

Цитиране: ИКОНОМОВ, И. (2021) Фактически състав на стопанската непоносимост. *Известия. Списание на Икономически университет – Варна*, 65 (3), с. 295 – 309.

I. Въведение

Институтът *clausula rebus sic stantibus* (клауза, че обстоятелствата остават непроменени) е въведен в българската правна система през 1996 г. под името „стопанска непоносимост“ със създаването на Част трета – Търговски сделки в Търговския закон (Закон за изменение и допълнение на Търговския закон, обнародван в ДВ, брой 83 от 01.10.1996 г.). Текстът на чл. 307 от ТЗ гласи следното:

СТОПАНСКА НЕПОНОСИМОСТ

Чл. 307. (Нов – ДВ, бр. 83 от 1996 г.) Съдът може по искане на една от страните да измени или да прекрати договора изцяло или отчасти, когато са настъпили такива обстоятелства, които страните не са могли и не са били

длъжни да предвидят, и запазването на договора противоречи на справедливостта и добросъвестността.

Стопанската непоносимост представлява един от случаите – ограничени на брой и винаги изрично посочени в закона – в които съдът може да се намеси в договорните отношения между страните. Институтът функционира като коректив на принципа за задължителната сила на договорите в чл. 20а от Закона за задълженията и договорите (ЗЗД) и отразява стремежа да не се нарушава чувството на правна справедливост в обществото (Диков, 2010, с. 10). Значението на стопанската непоносимост се проявява в крайни, екстремни ситуации, когато обществото е разтърсено от войни, бедствия и кризи. Особеното място, което институтът заема в частното право, обуславя и специфичния му фактически състав.

Актуалността на изследваната проблематика е обусловена от следните фактори. На първо място, стопанската непоносимост е изследвана все още малко в доктрината, а лаконичната разпореда на чл. 307 от ТЗ оставя много въпроси отворени. В периода от 1996 г. досега институтът е прилаган относително рядко от съда. Уважените молби за изменение или прекратяване на договори са изключително малко на брой, а съдебната практика често е непоследователна. На второ място, пандемията от коронавирус COVID-19 предизвиква широк кръг от нови обстоятелства, които могат да обосноват приложението на института. С основание се повдига въпросът дали съществуващите правни механизми ще бъдат достатъчни за преодоляването на тези проблеми (Икономов, 2020, с. 146). Неблагоприятните икономически прогнози за следващите години може да се окажат предвестник на лавинообразна вълна от казуси по чл. 307 от ТЗ.

Целта на настоящата статия е да изследва фактическия състав на стопанската непоносимост в исторически, сравнителноправен и теоретичен план, като допринесе за изграждането на добра основа за бъдещата съдебна практика. Акцентът е поставен преди всичко върху онези елементи от фактическия състав, които се тълкуват противоречиво и създават трудности. Процесуалният ред за упражняване на чл. 307 от ТЗ и материалноправните последици на решението на съда могат да бъдат предмет на отделно научно изследване.

За постигане на целта се поставят за осъществяване и **следните изследователски задачи**: 1) конкретизиране на елементите на фактическия състав на стопанската непоносимост; 2) анализ на спецификите на всеки елемент от фактическия състав и на връзките между отделните елементи; 3) формулиране на обобщения, изводи и конкретни предложения за усъвършенстване на законодателната рамка.

Методологията на изследването включва комплексното прилагане на следните методи: правнодогматичен, нормативен, сравнителноправен, индукция, дедукция и синтез.

II. Изложение

От теоретична гледна точка стопанската непоносимост представлява фактически състав – съвкупност от свързани помежду си юридически факти, които в цялост пораждат самостоятелни правни последици (Ташев, 2010, с. 271). Този фактически състав е последователен и свързан (или още динамичен), тъй като за пораждането на неговите правни последици е необходима определена последователност при проявяването на отделните юридически факти (Ташев, 2010, с. 273). Тълкуването на чл. 307 от ТЗ във връзка общите принципни и правни норми, залегнали в частното право, разкрива в пълнота елементите от фактическия състав на института на стопанската непоносимост (табл. 1).

Таблица 1
Фактически състав на стопанската непоносимост

1. Наличието на действителна сделка, която попада в приложното поле на института
2. Настъпване на промяна в обстоятелствата от извънреден характер след сключване на сделката, което следва да е извън контрола на страните
3. Непредвидимост и непредвиденост на настъпилата промяна в обстоятелствата
4. Възникване на прекомерно нарушение на еквивалентността между насрещните престации
5. Нарушението на еквивалентността трябва да противоречи на справедливостта и добросъвестността
6. Наличие на причинно-следствена връзка между промяната в обстоятелствата и нарушението на еквивалентността
7. Въпреки настъпилата промяна в обстоятелствата изпълнението трябва да е възможно и все още осъществимо или вече осъществено.

Източник: съставена от автора.

1. Приложно поле

Въпреки че чл. 307 се съдържа в Част трета от Търговския закон, неговото приложение не се ограничава само до търговското право. Стопанската непоносимост като институт намира приложение в цялото частно право, тъй като възплъщава принципите на справедливост и добросъвестност, които са общи за всички отрасли на частното право (Русчев, 2021).

Съществуват случаи в частното право, в които приложението на стопанската непоносимост е изрично изключено чрез законодателна намеса. Например чл. 32, ал. 5 от Закона за приватизация и следприватизационен контрол представля-

ва специална правна норма, която изключва приложението на чл. 307 от ТЗ при приватизационни договори (Русчев, 2021). Трябва да се настоява в теорията, че чл. 307 е приложим повсеместно в частното право освен ако специална правна норма предвижда друго или приложението му е несъвместимо с естеството на конкретната сделка.

Институтът може да намери приложение само при действителна сделка между страните. Сделката трябва да не е нищожна, а ако е унищожима – да не е унищожена. Освен общите основания за нищожност, посочени в чл. 26 от ЗЗД, съществуват и различни специални норми, които също следва да са спазени, ако са относими (Павлова, 2002, с. 527).

В модерната правна теория стопанската непоносимост традиционно се разглежда в контекста на синалагматични договори (Golecki, 2003, р. 4). Българската доктрина не прави изключение – подчертава се, че институтът е приложим само към договори от типа на двустранните престационни договори (Николов, 2013, с. 20). В сравнителноправен план съществуват отклонения от това разбиране. Такъв пример дава чл. 1468 от Италианския граждански кодекс. Разпоредбата предвижда при съществена промяна в обстоятелствата възможност за намаляване на договореното изпълнение или промяна на начина на изпълнение на дарението на земя, което представлява едностранен договор (Uribe, 2011, р. 80). Чл. 1195 от Френския граждански кодекс се прилага поначало към едностранни договори (Pietrancosta, 2016, р. 3). Логиката на тези правила е да предоставят засилена защита на страната, която има само задължения по договора, но не черпи права от него. Още по-отворено е правилото на чл. III.–1:110 от Проекта за обща референтна рамка (von Bar et al., 2009, р. 232), което позволява защита при съществена промяна в обстоятелствата при изпълнение на задължение, произтичащо от едностранна сделка.

Текстът на чл. 307 от ТЗ разглежда договори изобщо, като едностранните договори не са изключени априори от приложението на института. *De lege ferenda* е подходящо да се разсъждава в посока на легално разширяване на приложението на института, за да обхване възможно най-широк кръг от правоотношения, включително и едностранни сделки – това съответства на целта на института да даде защита в ситуации, чието настъпване не е било очаквано и дори подозирано.

2. Промяна в обстоятелствата от извънреден характер

Промяната в обстоятелствата може да се прояви като последващо изменение на обстоятелства, обективно съществували към момента на сключване на договора, или когато дадени обстоятелства е следвало да се променят след сключване на договора, но това не се е случило (Николов, 2013, с. 36). Релевантна за фактиче-

ския състав на чл. 307 от ТЗ е единствено промяната в обективни обстоятелства. Българският институт на стопанската непоносимост не се занимава с промяната в субективното възприемане на обстоятелствата, която е предмет на чл. 313, ал. 2 от Германския граждански законник (Živković, 2013, p. 15). Промяна в субективната основа на сделката е налице например при взаимна грешка относно фактически обстоятелства, които са в основата на договора.

Абстрактното формулиране на текста на чл. 307 от ТЗ се дължи на факта, че не е възможно нито изброяването на всички възможни обстоятелства, нито предвиждането на онези, които биха настъпили в бъдещето (Николов, 2013, с. 31). Без това да изчерпва възможните хипотези, в доктрината се посочва, че най-често стопанската непоносимост е относима към промените в икономическите условия (Бъчварова, 2014, с. 237). В много случаи например силното обезценяване на валутата може да обоснове пълна икономическа промяна в съдържанието на насрещните задължения (Диков, 2010, с. 60). Промяната в обстоятелствата най-често се случва рязко в кратък период от време, но тя може да бъде и бавна и постепенна, като обхване продължителен времеви диапазон от живота на договора.

Промяната в обстоятелствата трябва да не е предизвикана от някоя от страните по сделката. Ако страната, която се позовава на чл. 307 от ТЗ, е отговорна за настъпилата промяна в обстоятелствата, това би било злоупотреба с право. Ако насрещната страна е отговорна, то отношенията ще се уредят чрез институтите на договорната или съответно на деликтната отговорност.

Промяната в обстоятелствата следва да е извън сферата на обичайния риск, свързан с естеството на договора и опита на страните. При договори между професионалист и потребител следва да се счита, че професионалистът е поел риска от промени в обстоятелствата по въпроси от областта на професионалния му опит.

3. Непредвидимост и непредвиденост

Дали промяната в обстоятелствата има извънреден характер е тясно свързано с изискването за непредвидимост и непредвиденост. В доктрината непредвидимостта се свързва с кумулативното наличие на следните два елемента: първо, страните да не са могли нормално и логически да очакват настъпването на промяната при конкретната фактическа обстановка и второ, страните следва да не са били длъжни да я предвидят (Николов, 2013, с. 38). Непредвидеността пък се свързва с фактическата липса на представа у страните относно бъдещата промяна в обстоятелствата (Николов, 2013, с. 38). Установяването на непредвидимост автоматично означава и непредвиденост на настъпилата промяна в обстоятелствата. Обратно, ако промяната е била непредвидена, това не означава задължително, че

тя е била непредвидима. Българският законодател извежда на преден план непредвидимостта като изискване за приложението на чл. 307 от ТЗ – релевантни са само обстоятелствата, които страните едновременно не са могли и не са били длъжни да предвидят (Николов, 2013, с. 39).

При преценката си относно непредвидимостта на обстоятелствата съдът следва да се води от абстрактния критерий за разумен, грижлив и добре информиран човек, който е положил дължимата грижа да се опита да предвиди бъдещи промени в обстоятелствата, касаещи договора (Николов, 2013, с. 39). Дължимата грижа, с която се очаква да действат субетките в частното право, се определя като грижата на добрия стопанин (чл. 63, ал. 2 от ЗЗД), а специално търговците следва да действат с грижата на добрия търговец (чл. 302 от ТЗ), която е свързана със завишени изисквания към тях като професионалисти (Николов, 2013, с. 39).

Когато преценява дали настъпилата промяна в обстоятелствата е била непредвидима, съдът изследва минали факти и разполага с пълната информация относно обстоятелствата по казуса и настъпилата промяна в тях. В тази ситуация от съдията се изисква извършеното на сложен мисловен експеримент, който значително се различава от типичните форми на юридическо мислене като тълкуване и построяване на юридически силогизъм (Ташев, 2007, с. 131). За да е максимално обективна преценката му, съдията следва да се абстрахира от информацията, която има за конкретното стечение на обстоятелствата по казуса, и да прецени от позицията на страната в неблагоприятно положение какви промени реалистично е могла и е била длъжна да предвиди.

Възможно е промяната на обстоятелствата сама по себе си да е била предвидима, но нейните сила, степен или значение да са били непредвидими (Pietrancosta, 2016, p. 4). Примери за такава хипотеза са процесите на обезценяване и поскъпване на валутата, инфлация и дефлация. Тяхната предвидимост следва да се преценява във всеки конкретен случай (Plaza Penades et al., 2015, p. 149). От една страна, това са естествени процеси, присъщи на пазарната икономика, което предполага, че те следва да са предвидими за страните. Възможно е дори тези икономически процеси да са протичали към момента на сключване на договора и страните да са знаели за тяхното наличие. От друга страна, силата на тези процеси може да се окаже извънредно голяма след сключването на договора, което би обосновало непредвидимостта им и съответно приложението на стопанската непоносимост (Zimmermann et al., 2000, p. 566).

4. Прекомерно нарушение на еквивалентността

Характерна за двустранните договори е синалагматичната връзка. По силата на тази връзка: 1) съществуването на задължението на едната страна зависи от

насрещното задължение на другата страна; 2) изпълнението на задължението на едната страна по договора създава задължение за изпълнение за другата страна; 3) задължението на едната страна трябва да е равностойно на задължението на другата страна или да се възприема от нея като равностойно (Golecki, 2003, p. 8).

В доктрината се посочва, че договорите не могат да бъдат обективно справедливи и е безпредметно да се търси тяхната обективна еквивалентност (Golecki, 2003, p. 2). Повечето правни системи не съдържат изрично изискване за еквивалентност между задълженията на страните по двустранните синалагматични договори (Golecki, 2003, p. 1). В българското право е възприета субективната теория, според която еквивалентността на имуществената размяна следва да се основава на субективен и икономически критерий (Николов, 2013, с. 23).

Субективният критерий е свързан със субективната ценност на всяка престация – по-голяма от обективната ценност, защото всяка страна по договора желае да получи насрещната престация повече, отколкото да задържи своята.

Икономическият критерий касае постигането на стопанска печалба (Николов, 2013, с. 22). Двете основни цели на страните по договора са непосредствената цел – получаване на насрещната престация, и опосредената цел – реализиране на икономическа печалба (Диков, 2010, с. 38). Въпреки че опосредената цел по принцип е ирелевантна за правото, тя стои в основата на икономическия критерий, касаещ стопанската непоносимост (Николов, 2013, с. 22).

Икономическият критерий цели да установи дали дължимата престация се е превърнала в нещо коренно различно от това, което страните са си представяли при сключването на договора, в резултат на настъпилата промяна в обстоятелствата (Диков, 2010, с. 59). При това съдът следва да се абстрахира от имущественото състояние на страните – институтът на стопанската непоносимост следва да се прилага еднакво към икономически силна или към икономически слаба страна. Обратното разбиране е несъвместимо с обществената функция на свободната конкуренция (Диков, 2010, с. 58) и би дало на неплатежоспособния длъжник права, които изрично са изключени с разпоредбата на чл. 81, ал. 2 от ЗЗД.

Нарушението на еквивалентността трябва да е драстично и да противоречи на обществения интерес. Дори и да не създава риск за икономическото съществуване на страна по договора, то трябва да е толкова силно, че при стриктното спазване на първоначалния договор да доведе до една социално неоправдана експлоатация на страната в неблагоприятно положение (Диков, 2010, с. 68). Най-сигурният критерий за измерване на степента на нарушението на еквивалентността е чувството за честност, почтеност и коректност на обществото, в което действа договорът (Диков, 2010, с. 68).

5. Противоречие със справедливостта и добросъвестността

Справедливостта като принцип представлява основно начало и цел на правото. Хераклит дава обща дефиниция, като посочва, че справедливостта е идеалният ред на нещата и обществото (Книжаров, 2015). В българската доктрина Цеко Торбов дефинира справедливостта чрез нейната роля като ръководно начало: „Справедливостта е идея на човешкия дух, едно естествено или право на разума, обективна норма или ценност, практичен закон, метафизична даденост, душа на правото, абсолютно изискване на съзнанието и пр.“ (Торбов, 1940, с. 216).

Съществуват и опити за по-конкретни дефиниции на принципа. Платон в „Държавата“ пише, че справедливостта изисква човек да не взима чуждото и да не му бъде отнето неговото (Кръстев, 2008, с. 55). Улпиан определя справедливостта като постоянната и трайна воля да се отдава всекиму неговото право (Кръстев, 2008, с. 59). Ханс Келзен изтъква, че не е възможно да се каже какво е справедливостта, а тя е един ирационален обществен идеал, който търси всеки да получи, каквото му се полага (Книжаров, 2015). Справедливостта в съвременното частно право означава да бъдат закриляни признатите от правото интереси, като се търси максимално съчетаване на интересите на отделните субекти (Павлова, 2002, с. 47).

Тъй като една от основните причини за съществуването на правото е възстановяването на нарушената справедливост, то разминаването между право и справедливост крие риска правото да загуби своята легитимност (Книжаров, 2015). Обществените ценности, разглеждани като възможности и свободи, материализирани в субективни права, трябва да се разпределят поравно между субектите освен ако неравномерното разпределяне на някои от или на всички ценности не е от обща полза (Колев, 2020). В този контекст стопанската непоносимост се стреми чрез преразпределяне на ценностите да отстрани противоречието със справедливостта.

Еквивалентността и справедливостта са тясно свързани във фактическия състав на чл. 307 от ТЗ. Справедливостта функционира преди всичко като оценъчен критерий за дължимата мяра на поведение и за наличието на еквивалентност във всеки отделен случай (Книжаров, 2015). Само ако еквивалентността е прекомерно, съществено нарушена и стриктното спазване на договора би довело до неоправдана експлоатация на страната в неблагоприятно положение, може да се говори за несправедливост (Николов, 2013, с. 43). В редица нормативни текстове за *clausula rebus sic stantibus* противоречието със справедливостта е обвързано с прекомерната или изключителната обременителност на изпълнението (Италиански граждански кодекс, Френски граждански кодекс, Принципи на европей-

ското договорно право, Проект за обща референтна рамка и др.). В българската легална дефиниция предпоставката за обременителния характер на изпълнението не е изрично посочена, но такова допълнение е уместно *de lege ferenda* (Николов, 2013, с. 43), като се посочи, че изпълнението трябва да е станало прекомерно обременително за страната в неблагоприятно положение поради нарушението на еквивалентността.

Преценката за противоречие с принципа на справедливостта изисква съдът да направи един комплексен анализ на фактичката ситуация. В теорията се изтъква, че съдът трябва да вземе предвид фактори като свободата на действие при сключване на сделката от страните, дали конкуренцията е заставила някоя от страните по договора да се подчини на условия, продиктувани от насрещната страна, и др. (Калайджиев, 2013, с. 333).

Другият принцип, с който следва да е налице противоречие при запазването на договора, е добросъвестността. Всеки субект на правото носи общо задължение за добросъвестност и коректност, като съдържанието му варира донякъде в зависимост от контекста (Speidel, 1996, p. 540).

В някои случаи добросъвестността се разглежда като незнание на конкретни обстоятелства – например чл. 135, ал. 1 от ЗЗД, чл. 79, ал. 2 от Закона за собствеността и др. Друг път тя се разглежда като морален коректив – в частното право е закрепена легално в разпоредбите относно злоупотреба с право (чл. 8, ал. 2 от ЗЗД), тълкуване на сделките (чл. 20 от ЗЗД), воденето на преговори (чл. 12 от ЗЗД), изпълнението на задълженията (чл. 63, ал. 1 от ЗЗД) и др. (Николов, 2013, с. 45).

По смисъла на чл. 307 от ТЗ добросъвестността представлява нравствено-етична категория, има променливо съдържание в различните обществени прослойки и исторически периоди и подлежи на фактическа преценка (Николов, 2013, с. 45). Противоречие с добросъвестността е налице, когато запазването на договора е в конфликт с обществените интереси, изискващи защитата на страната в неблагоприятно положение от разоряване (Николов, 2013, с. 46). Право на тази защита обаче има само страната, която е действала добросъвестно – тоест с дължимата грижа на добрия стопанин или съответно на добрия търговец. Съдът ще ползва абстрактния осреднен критерий за опитен, разумен човек от съответната обществена прослойка и професия за своята преценка. Ако страната е действала с дължимата грижа и съдът прецени, че добрият стопанин или търговец също би изпаднал в неблагоприятно положение в конкретната ситуация, то тогава запазването на договора ще противоречи на добросъвестността (Николов, 2013, с. 46). Когато е налице противоречие с добросъвестността при стопанската непоносимост, съдът всъщност пази икономическото съществуване на един правен субект,

който е действал разумно, добросъвестно и в границите на нормалния стопански риск (Николов, 2013, с. 47).

Преценката на противоречието със справедливостта и добросъвестността изисква да се вземат предвид както интересите на страната в неблагоприятно положение, така и на насрещната страна. Съдът няма да уважи молбата на длъжника за изменение или прекратяване на договора поради стопанска непоносимост, ако тя ще застави кредитора в положение, в което неговата престация се окаже непоносима (Ангелов, 2002, с. 102).

6. Причинно-следствена връзка

Причинно-следствената връзка, наричана още каузалност, изисква два факта да са в такова отношение помежду си, че единият да е предизвикал другия. Или иначе казано, ако първият факт е причината, то вторият факт е резултат или следствие от първия. Изискванията за причинно-следствената връзка са формулирани от шотландския философ Дейвид Хюм (1711-1776) в неговия „Трактат върху човешката природа“: 1) причината и следствието трябва да имат допирна точка във времето и пространството; 2) причината може да е комплексна и да се състои от съвкупност от фактори, които влияят върху резултата; 3) причината задължително трябва да предхожда следствието; 4) причината и следствието трябва да са в един постоянен съюз – една и съща причина винаги води до едно и също следствие (Hume, 1888, p. 173).

Институтът на стопанската непоносимост изисква наличието именно на такава причинно-следствена връзка между настъпилата промяна в обективните обстоятелства и нарушението в еквивалентността. Само по себе си едно покачване на цените на стоките не е достатъчно, за да се позове страната на стопанска непоносимост. Необходимо е това покачване да е оказало силно въздействие върху еквивалентността на престациите и да е изменило съществено съотношението на имуществено разместване (Диков, 2010, с. 63), тоест да е налице каузалност.

Причинно-следствената връзка може да бъде пряка или непряка в зависимост от това дали следствието настъпва директно от причината или съществуват междинни фактори, които опосредяват ефекта на причината върху следствието. Доколкото промяната в обстоятелствата в контекста на стопанската непоносимост обикновено представлява по-мощен социален, икономически или друг катаклизъм, то по-често причинно-следствената връзка е непряка, като ефектът от причината достига до договорното отношение чрез поредица от факти. Дължимо поведение на съда е да проследи каузалната верига от факти и да се убеди, че действително е налице каузалност между настъпилата промяна в обективните обстоятелства и нарушението в еквивалентността. Настъпилата промяна в обсто-

ителствата може да не е единствената причина, но следва да бъде основната причина за нарушението на еквивалентността.

7. Възможно изпълнение

За разлика от непреодолимата сила (форсмажор), при която изпълнението е невъзможно, поначало при стопанската непоносимост изпълнението в никакъв момент не става невъзможно, а става прекомерно обременително или разорително (Николов, 2013, с. 39). Това разграничение се вижда особено ясно при задълженията за престиране на родово определени вещи – те не могат да бъдат невъзможни, тъй като длъжникът винаги може да набави още вещи до погиването на целия род, но могат да бъдат стопански непоносими заради прекомерна обременителност на изпълнението (Николов, 2013, с. 39).

В доктрината е застъпено мнение, че към момента на подаване на молбата до съда за изменение или прекратяване на договора изпълнението трябва все още да не е завършено от страната в неблагоприятно положение (Герджиков, 2008, с. 57). Това разбиране не може да бъде споделено. Стопанската непоносимост може да бъде приложена и след като е завършено изпълнението, при това както при съществуващ, така и при вече прекратен договор (Русчев, 2021).

Следва да се приеме, че чл. 307 от ТЗ е приложим към двустранни договори, при които едната страна е изпълнила задължението си, а другата – все още не. Синалагматичната връзка между престациите означава, че страната в неблагоприятно положение е изпълнила именно за да получи насрещната еквивалентна престация (Русчев, 2021). Няма основание да се лиши страната в неблагоприятно положение от защитата на стопанската непоносимост, особено предвид факта, че е била добросъвестна. При вече прекратен договор също не трябва да има пречка за приложението на института освен ако прекарятването е настъпило по вина на някоя от страните, тъй като тогава отношенията ще се уредят по правилата за договорната или деликтната отговорност.

Страна в неблагоприятно положение, която се позовава на стопанска непоносимост, трябва да не е изпаднала в забава преди настъпването на промяната в обстоятелствата (Диков, 2010, с. 61). Макар че това правило не е изрично посочено в закона, то е логично, тъй като в противен случай страна по договора би могла да извлече изгода от собственото си неправомерно поведение на забава.

По различен начин стои въпросът, ако забавата е настъпила след промяната в обстоятелствата. Твърде вероятно е страната в неблагоприятно положение да изпадне в забава след промяната в обстоятелствата, тъй като нейното икономическо съществуване може да се окаже застрашено, ако тя не спре изпълнението в тази нова ситуация. Насрещната страна, която не е съгласна с изменение или

прекратяване на договора, има други средства за защита (например прекратяване или разваляне на договора), но това не следва да лиши страната в неблагоприятно положение от защитата на чл. 307 от ТЗ (Русчев, 2021).

III. Заключение

Анализът на фактическия състав на стопанската непоносимост позволява да бъдат изведени следните изводи:

1. Задължително е елементите от фактическия състав на стопанската непоносимост да се тълкуват индивидуално във всеки конкретен казус. Настъпването на едни и същи обстоятелства може да има различно значение в зависимост от цялостната фактическа обстановка, обхващаща отношенията между страните и по-широката стопанска рамка. Изобщо институтът на стопанската непоносимост не може да се прилага общо и еднакво – неговата идея е да защити страните от крайните и прекомерни ситуации, които се появяват рядко, носят уникални индивидуални характеристики във всеки отделен случай и имат драстично въздействие върху договорните отношения. Постигането на целите на института изисква правоприлагащият орган винаги да държи сметка за специалния характер и особено място на стопанската непоносимост в частното право.

2. Анализът на института позволи да се конкретизират и опишат седемте елемента на фактическия състав. Част от спецификите, които те разкриват, все още не са получили еднозначно тълкуване в съдебната практика и доктрината. Поради тази причина, както беше посочено, е подходяща законодателна намеса, като се развие уредбата в чл. 307 от ТЗ в следните насоки: 1) разширяване на приложението на института, за да обхване възможно най-широк кръг от правоотношения, включително и едностранни сделки; 2) обвързване на противоречието със справедливостта с прекомерна обременителност на изпълнението. По този начин законодателят ще даде сериозен тласък към създаване на постоянна съдебна практика и по-ясни критерии за прилагане на института. Това ще улесни както страните позоваващи се на защитата, предоставена им чрез стопанската непоносимост, така и на съдиите и арбитрите, които прилагат института.

Използвана литература

1. Ангелов, С. (2002). Стопанска непоносимост на изпълнението. // *Търговско право*, бр. 5, с. 85-120.

Angelov, S. (2002). Stopanska neponosimost na izpalnenieto. *Targovsko pravo*, br. 5, s. 85-120. (in Bulgarian)

2. Бъчварова, М. (2014). Приложение на института на стопанската непоносимост при договорите за строителство. // *Строително предприемачество и недвижима собственост. Сборник с доклади от 29-та международна научно-практическа конференция - ноември 2014 г.*, с. 236-241.

Bachvarova, M. (2014). Prilozhenie na instituta na stopanskata neponosimost pri dogovorite za stroitelstvo. Stroitelno predpriemachestvo i nedvizhima sobstvenost – Sbornik s dokladi ot 29-ta mezhduнародna nauchno-prakticheska konferentsia - noemvri 2014 g., s. 236-241. (in Bulgarian)

3. Герджиков, О. (2008). *Търговски сделки. Трето издание*. София: ИК „Труд и право“.

Gerdzhikov, O. (2008). Targovski sdelki. Treto izdanie. Sofia: IK „Trud i pravo“. (in Bulgarian)

4. Диков, Л. (2010) *Изменение на договорите от съдията*. София: Феней.

Dikov, L. (2010) Izmenenie na dogovorite ot sadiyata. Sofia: Feneya. (in Bulgarian)

5. Икономов, И. (2020). Значение на стопанската непоносимост в контекста пандемията от коронавирус COVID-19. // *Правото и бизнесът в съвременното общество. Сборник с доклади от 3-та Национална научна конференция 13 ноември 2020 г.* Варна: Наука и икономика.

Ikonomov, I. (2020). Znachenie na stopanskata neponosimost v konteksta pandemiyata ot koronavirus COVID-19. Pravoto i biznesat v savremennoto obshtestvo. Sbornik s dokladi ot 3-ta Natsionalna nauchna konferentsia 13 noemvri 2020 g. Varna: Izdatelstvo „Nauka i ikonomika“. (in Bulgarian)

6. Калайджиев, А. (2013). *Облигационно право. Обща част. Шесто издание*. София: Сиби.

Kalaydzhiev, A. (2013). Obligatsionno pravo. Obshta chast. Shesto izdanie. Sofia: Sibi. (in Bulgarian)

7. Книжаров, С. (2015). Право и справедливост. Юридическа и философска трактовка в българската доктрина. Достъпна на: <https://www.challengingthelaw.com/konstitucionno-pravo/pravo-i-spravedlivost/> [Дата на достъп 29/08/2021].

Knizharov, S. (2015). Pravo i spravedlivost. Yuridicheska i filosofska traktovka v balgarskata doktrina. Dostapna na: <https://www.challengingthelaw.com/konstitucionno-pravo/pravo-i-spravedlivost/> [Data na dostap 29/08/2021]. (in Bulgarian)

8. Колев, Т. (2020). Справедливостта като основен правообразуващ фактор. Достъпна на: <https://dundovi.com/справедливостта-като-основен-правоо/> [Дата на достъп 21/08/2021].

Kolev, T. (2020). Spravedlivostta kato osnoven pravoobrazuvashht faktor,

Dostapna na: <https://dundovi.com/spravedlivostta-kato-osnoven-pravoo/> [Data na dostap 21/08/2021]. (in Bulgarian)

9. Кръстев, Х. (2008). Кодифицирането – запазване на римскоправните принципи – да се живее честно, да не се вреди другиму и да се отдава всекому своето. // *Юридическо списание на Нов български университет*, бр. 3, с. 50-64.

Krastev, H. (2008). Kodifitsiraneto - zapazvane na rimskopravnite printsipi - da se zhivee chestno, da ne se вреди другиму i da se otdava vsekиму svoeto. *Yuridichesko spisanie na Nov balgarski universitet*, br. 3, s. 50-64. (in Bulgarian)

10. Николов, Я. (2013). *Стопанската непоносимост и непреодолимата сила в българското право*. София: Феней.

Nikolov, Ya. (2013). *Stopanskata neponosimost i nepreodolimata sila v balgarskoto pravo*. Sofia: Feneya. (in Bulgarian)

11. Павлова, М. (2002). *Гражданско право – обща част*. София: Софи-Р.

Pavlova, M. (2002). *Grazhdansko pravo – obshta chast*. Sofia: Sofi-R. (in Bulgarian)

12. Русчев, И. (2021). Приложно поле и правни последици на стопанската непоносимост. 2021. Достъпна на: <https://news.lex.bg/приложно-поле-и-правни-последници-на-ст/> [Дата на достъп 25/08/2021].

Rushev, I. (2021). *Prilozhno pole i pravni posleditsi na stopanskata neponosimost*. 2021. Dostapna na: <https://news.lex.bg/prilozhno-pole-i-pravni-posleditsi-na-st/> [Data na dostap 25/08/2021]. (in Bulgarian)

13. Таков, К. (Съст.). (2021). *Закон за задълженията и договорите*. 18. издание. София: Сиби.

Takov, K. (Sast.). (2021). *Zakon za zadalzheniyata i dogovorite*. 18. izdanie. Sofia: Sibi.

14. Ташев, Р. (2007). *Теория на тълкуването – второ издание*. София: Сиби.

Tashev, R. (2007). *Teoria na talkuvaneto – vtoro izdanie*. Sofia: Sibi. (in Bulgarian)

15. Ташев, Р. (2010). *Обща теория на правото*. София: Сиби.

Tashev, R. (2010). *Obshta teoria na pravoto*. Sofia: Sibi. (in Bulgarian)

16. Торбов, Ц. (1940). *Основни принципи на правото*. *Право и справедливост*. София: Полиграфия.

Torbov, Ts. (1940). *Osnovni printsipi na pravoto*. *Pravo i spravedlivost*. Sofia: Poligrafia.

17. Търговски закон. 17. издание. (2021). София: Сиби.

Targovski zakon. 17. izdanie. (2021). Sofia: Sibi

18. Golecki, M. (2003). *Synallagma and Freedom of Contract - The Concept of Reciprocity and Fairness in Contracts from the Historical and Law and Economics*

Perspective. // *German Working Papers in Law and Economics*, Volume 2003, Paper 18. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/6540968.pdf> [Accessed 21/08/2021].

19. Hume, D. (1888). *A Treatise of Human Nature*. Oxford: Clarendon Press.

20. Plaza Penades, J. and Velencoso, L. (Eds.). (2015). *European Perspectives on the Common European Sales Law*. Berlin: Springer.

21. Pietrancosta, A. (2016). Introduction of the hardship doctrine (“théorie de l'imprévision”) into French contract law: A mere revolution on the books? // *Revue trimestrielle de droit financier*, №3, pp. 83-89. Available at: https://www.researchgate.net/publication/315669056_Introduction_of_the_hardship_doctrine_theorie_de_l'imprevision_into_French_contract_law_A_mere_revolution_on_the_books [Accessed 21/08/2021].

22. Speidel, R. (1996). The „Duty“ of Good Faith in Contract Performance and Enforcement. // *Journal of Legal Education*, Vol. 46, No.4, December, pp. 537-545.

23. Uribe, R. (2011). *The Effect of a Change of Circumstances on the Binding Force of Contracts: Comparative Perspectives*. Cambridge: Intersentia.

24. Von Bar, C., Clive E., Schulte-Nölke H. ... Zoll, F. (Eds.). (2009). *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law – Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. Munich: sellier. european law publishers

25. Zimmermann, R. and Whittaker, S. (Eds.). (2000). *Good Faith in European Contract Law*. Cambridge: Cambridge University Press.

26. Živković, V. (2013). Hardship in French, English and German Law. *Strani pravni život*, January, [Online] Available at: <https://ssrn.com/abstract=2158583> [Accessed 09/08/2021].

CONSTITUENT ELEMENTS OF HARDSHIP

Ivaylo IKONOMOV

Abstract

Hardship is a special doctrine that allows a party to a contract to request its amendment or termination by the court in the event of extraordinary circumstances that have made its performance excessively onerous. The doctrine's constituent elements are projected and their specifics are considered theoretically and in a comparative legal aspect. The relations between the distinct elements are analyzed and practical problems in their interpretation are discussed. In conclusion, findings are formulated and concrete proposals are made for the improvement of the legal framework.

Keywords: hardship, Commercial Code, change of circumstances.